

UTICAJ COVID -19 NA SVETSKU EKONOMIJU

Denis Stojkanović¹

SAŽETAK

Dugotrajne posledice pandemije koronavirusa po globalnoj ekonomiji dolaze u fokus. Trenutno se sagledava da je pandemija predstavljala najveći sinhronizovani pad globalnog BDP-a u modernoj istoriji, iako su njeni uticaji brzo ublažile vlade koje su se rukovodile lekcijama naučenim iz globalne finansijske krize koje su se zadesile 2009. godine. Ovog puta vlade su mnogo brže uvele stimulativne programe za suzbijanje recesionih sila. Nažalost usled ove nastale situacije neispunjavanje obaveza na vreme uzrokovano je rastućim kamatnim stopama koje bi mogle izazvati paniku na finansijskom tržištu, i koja bi se mogla brzo proširivati s obzirom na ogroman teret duga koji su vlade preuzele. Ekonomije koje su oštećene recesijom morale se snosati sa smanjenim poreskim osnovicama i novim zahtevima za zaduživanjem.

Sa druge strane, povećanje rasporeda vakcinacije moglo bi da ubrza pojavu takozvanog imuniteta krda, i ubrzo povрати poverenje investitora i potrošača, zatim da se oslobodi zaostala potražnja i na taj način ubrza oporavak vođenem potražnjom. Opstanak niskih kamatnih stopa i niskih inflacija mogle bi da na neki način produže period u kome su vlade pozicionirane da obezbede suštinsku monetarnu i fiskalnu podršku nacionalnim ekonomijama, dok zeleni izdaci oporavka polako puste korenje. Trenutno postoje znaci da bi benigni period zaduživanja sa niskim kamatama mogao završiti ranije nego što se u početku očekivalo. Nije svaka ekonomska kriza ista. Ponekad je oporavak brz, a ponekad se povlači i godinama.

KLJUČNE REČI: ekonomija, finansije, kriza, rat u ukrajini, koronavirus.

IMPACT OF COVID-19 ON THE WORLD ECONOMY

ABSTRACT

The long-term consequences of the coronavirus pandemic on the global economy are coming into focus. The pandemic is currently seen as the largest synchronized decline in global GDP in modern history, although its effects were quickly mitigated by governments guided by lessons learned from the 2009 global financial crisis. This time, governments introduced stimulus programs to combat recession forces much faster. Unfortunately, due to this situation, non-fulfillment of obligations on time was caused by rising interest rates, which could cause panic in the financial market, and which could expand quickly, given the huge debt burden borne by governments. Recession-damaged economies have had to deal with reduced tax bases and new borrowing requirements.

On the other hand, increasing the vaccination schedule could accelerate the emergence of so-called herd immunity, and soon restore the confidence of investors and consumers, then release the backlog of demand and thus speed up the recovery driven by demand. The survival of low interest rates and low inflation could in some ways prolong the period in which governments

¹ Univerzitet za poslovne studije, Jovana Dučića 23a Banja Luka, Republika Srpska, denisstojkanovic@gmail.com

are positioned to provide substantial monetary and fiscal support to national economies, while green recovery expenditures are slowly taking root. There are currently signs that a benign period of low-interest borrowing could end earlier than initially expected. Not every economic crisis is the same. Sometimes recovery is quick, and sometimes it takes years.

KEY WORDS: *economy, finance, crisis, war in Ukraine, inflation, coronavirus.*

UVOD

Tokom 19. veka pojavom kuge dovela je do smrti polovine stanovnika što je predstavljalo veliku demografsku katastrofu. Nakon toga dolazi do bankarske krize u renesansnoj Veneciji od 1499. do 1500. gde su češće pratile ratove. Iz građanskog rata u Engleskoj, Rata ruža, i pored velike politike nestabilnosti Engleska je uspjela da se obogati izvlačenjem bogatstva iz svojih kolonija, razvijanjem sopstvene industrije i povećanjem izvoza. I Francuska je iz rata izašla bogatija jer je razvijala trgovinu preko svojih kolonija. Pod finansijskom krizom se smatra sistem neravnoteža koje su izazvane neočekivanim i iznenadnim preokretima na globalnim, nacionalnim ili regionalnim finansijskim tržištima. Virus COVID-19 tj. pandemija doprinela je ogromnom padu globalnog bruto domaćeg proizvoda u savremenoj istoriji. Sjedinjene američke države su velikim pakerima doprineli potrošnji kako bi zadržali potražnju, što je najbitnije prihod i smanjenje nezaposlenosti, odnosno da radnici u doba pandemije ne ostanu bez posla.

Naprotiv ogromna državna potrošnja je stvorila izvanredne nivoe javnog duga. Postoji zabrinutost da bi to na kraju moglo izazvati inflaciju. Cene na tržištu su znatno u porastu, kao i kamatne stope koje bi na kraju mogle da uslede negativne posledice sa posebnim osvrtom na zemlje u razvoju sa visokim stepenom zaduženosti. Kako god, još uvek nije jasno kako će se ova masa duga na kraju finansirati. Ovo će ostati ubedljiv izazov za vlade koje su pod teškim pritiskom na srednji i duži rok. Sa finansijskom krizom i krizom koronavirusa, svet je doživio dve teške ekonomske krize u roku od nešto više od jedne decenije. Tokom finansijske krize, finansijski sektor pre svega banke bio je prvi koji je bio na udaru širom sveta. Građevinska industrija u nekim zemljama sa neodrživom građevinskom aktivnošću propala je otprilike u isto vreme. Kontrakcija u finansijskom sektoru, kombinovana sa padom u pozajmljivanja, zatim povukla druge sektore, pre svega industriju kapitalnih dobara, ali i sektore koji proizvode trajna potrošna roba kao što je automobilska industrija

FINANSIJSKA KRIZA U SVETU

Prema domaćim autorima Pavlović i Knežević (2019) finansijska kriza se uglavnom manifestuje u talasima. Prvi talas je zahvatilo sector kankarstva i finansija. Ovaj takozvani talas jako je snažan jer su prve mete zemlje sa razvijenim finansijskim tržištima. Zatim ona se polako širi se na druge zemlje kroz efekte zaraze. Drugi talas je okupirao privredni sektor. I treći talas je izazvao strukturne problem u razvoju ekonomske politike. Nedostatak ekonomskih mehanizama i društvenih odnosa pre svega izbacuje sve ekonomske sisteme iz ravnoteže. Razlozi jesu unapred dogovoreni poslovi i ratovi cena. Do krize 2008. godine, pa čak i tokom krize, neki teorijski koncepti su bili primenjivi samo na napredne ekonomije. Više je ekonomskih poređenja, a manje prognoza. MMT je nova teorija koja nije zasnovana na učenjima, principima i pretpostavkama koje bi je učinile teorijom. Prema

Gao, et al. (2021) Takozvani COVID-19 ima znatno široki uticaj na ekonomiju celog sveta koja je po samoj prirodi razorna.

Drugi autori C. Dai, Ulla Andlib (2021) govore kako ova zarazna bolest u velikoj meri ograničila ljude, i to da ne smeju izaći iz svojih domova, rad od kuće, smanjuju kontakt sa drugim osobama, smanjeno druženje sa bližnjima i sl. što je dovelo do psihičkog uticaja na život građana. Zatim C. et al. (2021) smatraju da za razliku od drugih pandemija, ova ima neviđeni loš uticaj na tržište. Kada je 12. marta proglašena pandemija 2020, nakon Kine i Južne Koreje, američko tržište je doživelo velike šokove kao odgovor na širenje pandemije širom zemlje i krah tržišta nafte, koji utiču na to da privreda ide naniže i ulazi u recesiju. Prema pojedinim autorima C. et al. (2021) i Umar et al., 2021 koronavirus u kombinaciji sa krizom tržišta nafte, utiče na američku ekonomiju, koja doživljava nestabilnost na berzi, nezaposlenost, niže poverenje i potrošnju potrošača i nižu industrijsku proizvodnju. Ekonomska i monetarna politika su doživljavaju efekte i zamahe koji su po prirodi slični ili veći od glavnih ranije krize u SAD, odnosno globalna kriza 2008, krah 1978 i depresija 1929. Štaviše, zdravstveni problem, koji je važniji za ograničavanje ljudi uvođenjem zaključavanja, rezultirao je milionima Amerikanaca bez posla i sredstava za život. Slično tome, namećanje izolacije širom Amerike utiče na opšte tržište potpuno, jednaka recesiji. Ekonomisti su otkrili da su finansijska tržišta skočila za 18 puta nisko i visoko u 25 dana marta 2020. što se poredi sa lošim vestima u tržište, osim toga, kontrakcija američkog BDP-a, povećanje cena dnevnih roba široke potrošnje, ogroman pad industrijske proizvodnje zajedno sa uslugom, a očekuje se nizak odziv na berzi. Zbog velikih ekonomskih gubitaka, nezaposlenost se brže povećava nego velika finansijska kriza. Zemlje uveliko zatvaraju svoje granice, ograničavanje kretanja ljudi, avio-kompanija i putovanja drugim sredstvima.

Pandemija je već počela da pokazuje svoje posledice koje u svetu, dok je posebno u SAD, COVID-19 uticao na mikro nivo i preduzeća na makro nivou na kraju, tj. proizvodnja i snabdevanje su već fizički poremećeni, rute i transport preko Air Cargo-a i preko mora od i do SAD. To dovodi do ograničenja rada ljudi, što znači gubitak posla. Takođe, niska proizvodnja i velika potražnja će povećati cene proizvoda, što će dovesti do visoke inflacije i recesije. Zatvaranje ekonomije u SAD usred visokih pozitivnih dnevnih slučajeva takođe utiče na indeks nafte, Dov Jones i glavne berze. U poređenju sa drugom krizom koja je bila finansijska kriza i više kao u prirodi finansijskih nedostataka, dok je aktuelna kriza ishoda 2020. godine u potpunosti u prirodi neizvesno, ne može se reći kada će se završiti i kada će se ekonomije oporaviti nazad. Velike zemlje poput SAD, Nemačke, Kanade, Kine i Evrope preživljavaju svoje ekonomije uz pomoć rezervi, dok manje zemlje možda neće i pasti u recesiju ili čak depresiju. Studija ima za cilj da ispita uticaj novog koronavirusa na makroekonomske varijable američke ekonomije.

ISTRAŽIVANJE GLOBALNOG EKONOMSKO-FINANSIJSKO STANJA U SVETU TOKOM PANDEMIJE KORONA VIRUSA

Dugoročne posledice pandemije COVID-19 po globalnu ekonomiju dolaze u fokus. Sada se prepoznaje da je pandemija predstavljala najveći sinhronizovani pad globalnog BDP-a u modernoj istoriji, iako su njen uticaj brzo ublažile vlade koje su se rukovodile lekcijama naučenim iz globalne finansijske krize 2009. Ovog puta vlade su mnogo brže uvele stimulatívni programi za suzbijanje recesionih sila. Evropska unija je, na primer, omogućila

zajedničko izdavanje duga i stvorila uslove za snažan fiskalni odgovor na krizu. Sjedinjene Države su delovale sa veoma velikim paketima potrošnje kako bi održale potražnju i održale prihod i zaposlenost. Ogromna državna potrošnja, međutim, stvorila je izvanredne nivoe javnog duga. Postoji zabrinutost da bi to na kraju moglo da izazove inflaciju. Cene su zaista počele da rastu i kamatne stope bi na kraju mogle da usled trenda koji bi imao važne negativne posledice posebno za zemlje u razvoju sa visokim stepenom zaduženosti. Štaviše, još nije jasno kako će se ova masa duga na kraju finansirati.

Ovo će ostati ubedljiv izazov za vlade koje su pod teškim pritiskom na srednji i duži rok. Jasno je da postoji element sistemske konkurencije koji se pojavio tokom trenutne krize, a ova konkurencija ima važnu stratešku dimenziju. Nekoliko autoritarnih aktera instrumentalizovalo je pandemiju delimično da diskredituje demokratsko upravljanje. Kina je, na primer, ugradila borbu protiv koronavirusa u širi nacionalni narativ o svom „mirnom usponu“ i sistemskej superiornosti. Svoj doprinos globalnoj borbi protiv koronavirusa tražio je uticaj diplomatskih i javnih odnosa. Zemlje koje su uspele da obuzdaju bolest takođe su održale svoje ekonomije manje-više funkcionisanjem, a to je uvek donelo određeni stepen strateške prednosti. U međuvremenu, sposobnost da se brzo vakciniše stanovništvo i da se pomogne drugim zemljama da vakcinišu postala je neka vrsta diplomatske valute. Oni lideri koji su potpuno odbacili virus su uvek naučili da bolest ne prati političke diktate. Čini se da će se svet vratiti na rast 2021. godine, iako na nižoj putanji nego što je bilo zamišljeno pre krize.

Postoji nekoliko potencijalnih negativnih rizika koji bi mogli dovesti do lošijeg učinka globalne ekonomije, a to su:

1. *česta uska grla u globalnoj proizvodnji i distribuciji vakcina,*
2. *javno raspoloženje protiv vakcinacije,*
3. *pojavu sojeva virusa COVID-19 otpornih na lekove i*
4. *ponovni porast infekcije.*

Neispunjavanje obaveza uzrokovano rastućim kamatnim stopama moglo bi da izazove paniku na finansijskom tržištu, koja bi se mogla brzo proširiti s obzirom na ogroman teret duga koji su vlade preuzele. Ekonomije oštećene recesijom morale su da se nose sa smanjenom poreskom osnovicom i novim zahtevima za zaduživanjem. Sa druge strane, povećanje rasporeda vakcinacije moglo bi da ubrza pojavu takozvanog imuniteta krda, brzo povрати poverenje investitora i potrošača, oslobodi zaostalu potražnju i na taj način ubrza oporavak vođen potražnjom. Ali zemljama u razvoju je potreban pristup vakcinama ili će ova optimistična perspektiva biti potkopana. Opstanak niskih kamatnih stopa i niske inflacije mogli bi da produže period u kome su vlade pozicionirane da obezbede suštinsku monetarnu i fiskalnu podršku nacionalnim ekonomijama dok zeleni izdanci oporavka puste korene. Ali sada postoje znaci da bi benigni period zaduživanja sa niskim kamatama mogao završiti ranije nego što se u početku očekivalo. (<https://www.nato-pa.int/document/2021-global-economic-crisis-implications-andpro-spects-oztrak-report-018-escte-r-18-e>) Na istraživanju studija koronavirusa učestvovalo je više stanih autora među kojima su Mirza et al., (2020a), Mirza et al., (2020b), Rizvi et al., (2020b) njihov zadatak jeste bio da u različitim pogledima ispituju učinke i volatilnosti evropskih investicionih fondova tokom izbijanja ove pandemije.

Prilikom istraživanja studija iskoristili su podatke za šest meseci ova grupa autora su utvrdili da investiciona sredstva pokazuju učinke na nedeljnom nivou. Pored ovih autora istraživanju su pristupili i drugi autori Iarovaia et al., (2021). Oni su radili na ispitivanju učinaka vlasničkih fondova kao i njihove odnose sa efikasnošću ljudskog kapitala tokom pandemije koronavirusa. Ovi autori su došli do zaključka da fondovi vlasništva daleko bolje rangirani u HCE-u i daleko nadmašili svoje kolege tokom perioda ove pandemije koronavirusa. Autori Mirza et al., (2020b) su radili na ispitivanju profila solventnosti firma u državama Evropske Unije tokom pandemije koronavirusa. Autori su došli do otkrića da se profil solventnosti svih firmi znatno pogoršavao tokom pandemije. Rizvi et al., (2020a) su se bavili ispitivanja učinka evropskih fondova tokom pandemije. Njihove studije ispitivanja pokazuju da fondovi socijalnog preduzetništva daju pozitivan rezultat tokom izbijanja pandemije.

Sharif et al., (2020.) su radili na:

1. ispitivanju veza između varijabli povezanih sa ekonomijom,
2. širenje zarazne bolesti COVID-19,
3. cene akcija,
4. cene nafte
5. nestabilnosti tržišta,
6. geopolitički scenario i neizvesnost u ekonomskoj politici u Sjedinjenim Američkim Državama
7. korišćenjem analize vremenskih serija za određeni vremenski period.

Autori na ovom istraživanju su koristili metode Vaveleta i Vavelet Granger testove koje su primenjene na dnevno objavljenim podacima koronavirusa, geopolitički rizik, volatilnost berze, šokove i cene nafte. Autori Umar et al., (2021a). na istraživanju ove problematike studije došli su do rezultata da uticaj na Kovid-19 ima znatno povećani geopolitički rizik i da je veći u Sjedinjenim Američkim Državama nego ekonomska neizvesnost u zemlji. Ova kriza pandemije se može drugačije posmatrati u različitim vremenskim periodima, što znači da se može posmatrati kao ekonomska kriza u kratkom roku, kao i geopolitički rizik zemlje.

Gangopadhaia i Garrett (2020) u Sjedinjenim Američkim Državama posmatraju nezaposlenost u poređenju sa dveju kriza:

1. globalna finansijska kriza i
2. nedavna novonastala kriza koronavirusa.

Prilikom istraživanja ove problematike koristili su različite podatke zaposlenih u zdravlju i zaposlene u industriji, gde su pritom istraživali gubitak posla i gubitak zdravstvenog osiguranja. Njihova studija pokazuje da tokom Globalne finansijske krize 2008. godine nezaposlenost dostigla 10%, dok je u pandemiji skok nezaposlenosti na 12 % još uvek traje kriza. Ovi autori Takođe su otkrili da je 3,5 miliona radnika već prijavilo osiguranje zahtev američkoj vladi tokom marta. Na osnovu potrošnje potrošačkih rashoda. Autori Chen et al., (2020), su radili na studiji proučavanja raznih gradova u Kini potrošnju potrošača, ali ispitivanje uticaja pandemije koronavirusa na realnu potrošnju potrošača u Kini. Podaci o potrošnji potrošača pre svega su prikupljeni su iz 214 gradova na dnevnom nivou. Pored ovih istraživanja utvrdili i razlike za vanmrežnu potrošnju potrošača i svi drugi potrošači

koji su koristili sindikalno plaćanje i transakcije KR skenera Autori Su et al., (2021d). su došli do otkrića da je tokom februara i marta vanmrežna potrošnja potrošača pala za 1% BDP-a, što se grubo procenjuje na 1 bilion RMB.

Zatim Su et al., (2021d). su takođe implicirali da se situacija nastavlja kao i u naredne dve nedelje. To bi uskoro moglo dovesti povećanja do 6 % BDP-a. Dodatno istraživanje o psihičkim problemima ljudi tokom pandemija je takođe dokumentovana. Hologue et al., (2020) su radili na ispitivanju potrošača i ljudi koji su se suočavali sa stresom i psihičkim stresom zbog pandemije. Studija je imala za cilj da zaštiti ljude od psihičkih i psihičkih stanja nevolje tokom pandemije. Podaci su pre svega prikupljeni Američkog istraživačkog centra gde su korišćeni modeli višelinearne regresije anksioznost, stres, mentalno stanje i psihički stres. Roi et al., (2020) su radili na ispitivanju činjenica da je filantropska i rekreativna industrija među najtežim najviše su pogođene industrije u američkoj ekonomiji.

Autori su takođe analizirali podatke 26 država gde prijave za nezaposlene su podnete u ovim državama i korišćen model statističkih pristupa, koji je poznat kao pristup vrhunskog modeliranja. Studija je otkrila da postoji velika razlika između gubitka radnih mesta pre i posle pandemije pandemije. Autor takođe sugeriše ogromne gubitke sa kojima se suočava svaka američka industrija i rekreativni i filantropski sektor. Oni takođe upoređuju niske gubitke poslova u industrije i viših u industriji na osnovu izveštaja štampe kompanija i medija. (Barua, (2020) je objasnio koronavirus i njegov uticaj na ceo svet uopšteno, a posebno na ekonomije G7. U deskriptivnom istraživanju je analizirao da većina zemalja ide u recesiju, a neke se mogu suočiti sa depresijom. Smatra se da je pandemija još uvek u toku. Stoga je prihvaćeno da se analiziraju i zaključuju varijable koje stvarno utiču na ekonomiju SAD.

Autor je dalje analizirao da je pandemija pogodila potražnju i kanali snabdevanja, investicije i trgovina, finansijska tržišta, međunarodna saradnja, ekonomska i finansijska stabilnost, politika i ekonomski rast Venzhi et al., (2020) su proveravali korporativni imunitet na pandemiju i odgovor firmi na krizu u međuvremenu. Korporacije su okosnice za ekonomiju zemlje i one obezbeđuju najveći deo novca privredi. Istražili su 6000 kompanija iz 56 zemlje širom sveta. Studija je procenila reakciju karakteristika korporativnih firmi i reakcije cena akcija na pandemiju Studija je zaključila da za one firme sa najvećim pre-fleksima od pandemije, njihovi lanci snabdevanja su bili jaki, a kanali kupaca stabilni, a rukovodioci nisu imali manje ili blaže efekte na njih od strane pandemijska kriza. Baker et al., (2020) su izmerili ekonomsku neizvesnost i sliku procvata tržišne politike. Studija je procenila više od 12000 novinskih članaka koji se odnose na mega-događaji, odnosno Prvi svetski rat i Drugi svetski rat, bankrot Lehmana braćo, svetska finansijska kriza i predsednički izbori u SAD.

Studija otkriva ističe da je neizvesnost ekonomske politike uglavnom zasnovana na fluktuacijama cena akcija, smanjenju stranih i domaćih direktnih investicija i nezaposlenosti u sektori poput odbrane, zdravstva, finansija i izgradnje infrastrukture što je najviše osetljiva kada je u pitanju kreiranje ekonomske politike. Neizvesnost ekonomske politike na makro nivou može uticati na inovacije politike koje utiču na investicije, proizvodnju i zapošljavanje u Sjedinjenim Državama. U slučaju privreda u razvoju, Pakistan je takođe jedan od najvećih pogođenih zemlje. (Ahmad et al., 2020) su radili na ispitivanju uticaja pandemije na Pakistansku berzu i njenu volatilnost akcija. Autor koristi podatke o dnevnim pozitivnim slučajevima COVID-19, smrtnim slučajevima i oporavljenih, kao i indeksu početka marta 25. Pakistanska berza. Autor saznaje da je oporavak pozitivan vezano za berzanski indeks dok su poginuli i umrli negativni vezano za cene akcija

MEĐUSOBNI SUKOBI IZMEĐU RUSIJE I UKRAJINE

Zemlje Zapadnog Balkana su napredovale u ekonomskoj i političkoj tranziciji. Dve zemlje regiona su sada članice EU, a četiri su pristupile NATO-u. Ali tranzicija regiona je nepotpuna i postoje znaci nazadovanja koji su uznemirili saveznike NATO-a. Zamor od proširenja u EU ranije je umanjivao izgleda za brzu integraciju regiona u Uniju i smanjio podsticaje u regionu za sprovođenje oštrih reformi i suočavanje sa otvorenim društvenim tenzijama u nekoliko zemalja. Ali neuspeh da se krene napred osnažio je one koji su želeli da povede region putevima koji su manje pogodni za stabilnost, demokratsku tranziciju i dobro upravljanje. Nije slučajno, ruski i kineski uticaj u regionu rastao.

Ovo je zauzvrat postalo izvor sve veće zabrinutosti kako u Evropi tako i u Sjedinjenim Državama, a u protekle dve godine pojavila se promena u pristupu kako bi se pažnja preusmerila na region. Ovo je dovelo do nove odluke da se pomogne regionu u rešavanju niza hitnih pitanja koja su odgovorna za tekuću nestabilnost i političke tenzije. Ali neki od ovih lomova – etnički, nacionalni, sektaški i politički – duboko su ukorenjeni i eksploatisani od strane političkih snaga koje ne dele integracioni i demokratski plan. Ruski rat u Ukrajini dodaje dodatni izvor zabrinutosti. Rusija već dugo vidi region kao tačku ranjivosti za Zapad i preuzela je obavezu da iskoristi krhkost regiona u svoju korist. Način na koji zemlje regiona gledaju na Rusiju odražava neke od najdubljih pukotina u regionu. Ona je važan snabdevač energijom Zapadnog Balkana i nikada nije oklevala da to iskoristi za političku i diplomatsku dobit. Sada, ogromna neizvesnost zamagluje buduću ulogu Rusije u regionu kao rezultat njenog brutalnog rata protiv Ukrajine i njenog naroda i zbog snažnih međunarodnih sankcija protiv nje. Ovo bi mogao biti trenutak razjašnjenja za zapadni Balkan, ali je takođe i vreme ogromnog rizika i ponovne napetosti. (<https://www.nato-pa.int/document/2022-western-balkans-russias-war-ukraine-and-regions-enduring-challenges-report-michal>)

KORONA VIRUS KAO DOPRINOS RASTU INFLACIJA

Sa finansijskom krizom i krizom COVID-19, svet je doživeo dve teške ekonomske krize u roku od nešto više od jedne decenije. Analiza uzroka, razvoja i posledica ova dva ekonomska kraha pokazuje da dve krize teško da bi mogle biti više različite, a to su: (<https://kof.ethz.ch/en/news-and-events/kof-bulletin/kof-bulletin/2021/10/Comparing-the-corona-virus-crisis-and-the-financial-crisis-eight-differences-and-similarities.html>)

Razmere krize

Prema rečima Majkla Graf, šef Odeljenja za istraživanje poslovnog ciklusa u KOF-u kriza sa korona virusom izazvala je najgori globalni ekonomski pad od kraja Drugog svetskog rata i prevazilazi sve prethodne krize, kaže. Velika recesija nakon finansijske krize već je pomračila sve prethodne krize koje su se dogodile u Sjedinjenim Državama i Evropi od Drugog svetskog rata.

Uzroci krize

Prema Grafu istražujući uzroke dve krize, brzo se dolazi do zaključka da one nisu uporedive po svom poreklu. „Finansijska kriza je izazvana pucanjem balona na američkom tržištu nekretnina kao rezultat visokog nivoa duga domaćinstava“, objašnjava Graf. Dok

je u slučaju finansijske krize okidač bio lociran u okviru ekonomskog sistema, COVID-19 kriza je potpuno drugačija po svom poreklu. „Uzrok krize sa korona virusom – izbijanje globalne pandemije – bio je izvan ekonomskog sistema“,

Dugoročne posledice krize

Graf je optimista u pogledu upravljanja pandemijom COVID-19. „Kriza sa korona virusom ima potencijal da prođe relativno brzo i da ne izazove trajnu ekonomsku štetu“, objašnjava on. Istina je da su neka preduzeća bankrotirala u jeku pandemije, što je naravno tragično za pogođene. Međutim, po Grafovom mišljenju, dugoročna ekonomska šteta uzrokovana ovim potresom tržišta i ubrzanjem strukturnih promena biće ograničena. S druge strane, finansijska kriza se i dalje oseća više od decenije nakon što je nastupila, rekao je on. „Finansijska kriza je nanela trajnu štetu privredi – mi ekonomisti govorimo o ‘efektima histereze’ – u obliku nepovoljne makroekonomske ravnoteže koja uključuje visok nivo štednje po niskim kamatnim stopama“, rekao je on. Mnoge južnoevropske zemlje kao što su Španija, Italija i Grčka još uvek pate od posledica finansijske krize.

Vladina intervencija

Majkl Graf daje svoju nekvalifikovanu podršku švajcarskoj ekonomskoj politici usvojenoj za borbu protiv posledica pandemije COVID-19. „Da vlada nije pružila ogromnu podršku u vidu skraćenog radnog vremena i subvencija samozaposlenim, a preduzeća koja su posebno teško pogođena krizom, videli bismo bankrote, viškove i, posledično, gubitak ljudskog kapitala. tokom pandemije“. U tom pogledu, rekao je on, kreatori politike su izvukli prave lekcije iz finansijske krize. „Procesi donošenja odluka tokom krize sa korona virusom bili su efikasni i brzi. S obzirom na dosadašnje iskustvo finansijske krize, kada su vršene masovne intervencije fiskalne i monetarne politike, ovog puta nije bilo prave debate o tome da li vlada treba da deluje u događaj tako velikih kriza“, kaže Graf.

Evolucija krize

Nije svaka ekonomska kriza ista. Ponekad je oporavak brz, a ponekad se povlači godina-ma. Ovo je još jedna oblast u kojoj se finansijska kriza i kriza COVID-19 razlikuju. „Veliku recesiju nakon finansijske krize karakterisao je iznenadni krah, a zatim oporavak, ali ne i povratak na prvobitnu putanju rasta. Putanja liči na znak korena“, kaže Graf. Krizu sa korona virusom, dodaje on, karakterišu višestruki talasi, iako se korelacija između zaraznog događaja i ekonomije smanjuje zahvaljujući kampanjama vakcinacije.

Pogođeni sektori

Prema Ingveu Abrahamsenu, šefu Odeljenja za švajcarsku ekonomiju u KOF-u, dve krize su veoma različito uticale na pojedinačne sektore. „Tokom finansijske krize, finansijski sektor – pre svega banke – bio je prvi koji je bio na udaru širom sveta. Građevinska industrija u nekim zemljama sa neodrživom građevinskom aktivnošću propala je otprilike u isto vreme. Kontrakcija u finansijskom sektoru, kombinovana sa padom u pozajmljivanja, zatim povukla druge sektore, pre svega industriju kapitalnih dobara, ali i sektore koji proizvode trajna potrošna roba kao što je automobilska industrija. S druge strane, tokom krize sa korona virusom, ni finansijska industrija ni proizvodni sektor nisu bili u velikoj

meri pogođeni, iako su uska grla u snabdevanju međuproizvodima i loše funkcionisanje transportnih mreža izazvale izazove unutar industrije“, zaključuje Abrahamsen.

Međutim, sektori koji su ostali pošteđeni drugim krizama, kao što su lične usluge i industrija događaja, teško su pogođeni. Dramatični gubitak stranih posetilaca ozbiljno je uticao na sektor smeštaja. Ovo, zajedno sa dodatnim ograničenjima vezanim za pandemiju, uticalo je i na ugostiteljsku industriju. Maloprodajni sektor neprehrambenih proizvoda takođe je stradao, posebno u periodu kada su prodavnice bile zatvorene. Nasuprot tome, onlajn maloprodaja i farmaceutska industrija nastavljaju da doživljavaju uspon, kaže Abrahamsen.

Tržište rada

Uprkos svojoj ozbiljnosti, kriza sa koronavirusom nije u potpunosti uticala na tržište rada, rekao je Graf. „Uticaj pandemije COVID-19 je ograničen. Rad sa skraćenim radnim vremenom je na neki način zamrznuo postojeći status quo ante, tako da ga je bilo lako odmrznuti kada se kriza smirila.“ Ovo je bilo drugačije tokom finansijske krize, dodao je on. „Strukturne promene koje je donela finansijska kriza bile su održivije. Na primer, udeo dodate vrednosti finansijske industrije u Švajcarskoj je naglo opao.“ Međutim, pandemija će verovatno ostaviti strukturne ožiljke. „Da li će se poslovni turizam ili avio-putovanje ikada vratiti na nivoe pre krize sada kada svi možemo rad od kuće je nejasan“, ističe Michael Siegenthaler, šef Odeljenja za tržište rada. Osim toga, kriza je imala strukturalni uticaj na širenje rada kod kuće, a time i na razdaljine na koje ljudi putuju. I, konačno, Povećanje onlajn kupovine će verovatno biti trajno i imati odgovarajuće potencijalne efekte na maloprodajne objekte od cigle i maltera, navodi Siegenthaler.

Metodološke i suštinske lekcije naučene iz ovih kriza

Iz svake krize treba izvući lekcije, uključujući i ekonomsku. Jedna lekcija koju treba izvući iz finansijske krize i krize COVID-19, prema Graffu, jeste da ne treba da imamo iluzije o ranjivosti naše ekonomije. „Dugotrajno gledište da sada toliko dobro razumemo ekonomiju da neće biti ozbiljnijih ekonomskih kriza više se ne može održati nakon iskustva finansijske krize i pandemije koronavirusa. Fino podešavanje je jedini način da se sprečiti i boriti se protiv takvih velikih kriza“. Iz perspektive istraživanja poslovnog ciklusa i predviđanja, on se takođe zalaže za više poniznosti. „Ovako velike krize predstavljaju ogroman izazov za nas prognostičare. Naučili smo da relativno dobro pratimo trenutna ekonomska kretanja. Ali dugoročne prognoze tokom nekoliko godina brzo postaju zastarele i gotovo nemoguće suočene sa tako velikim krizama.“

ZAKLJUČAK

Došlo se do zaključka da tokom 19. veka odkad se pojavila kuga, mnoge živote je sa sobom odnela gde je došlo do velike demografske katastrofe. Nakon toga je došlo do bankarske krize. Zatim, nakon toga je došlo do velike krize koja je doprinela pandemija koronavirusa gde je ostavila veliki trag u istoriji. Korona virus je dovela do ograničenja kretanja ljudi, uvođenja policijskog časa, nošenje zaštitnih maski i rukavica, obavezna vakcinacija u nekim državama, rad od kuće, smanjen kontakt sa ljudima, gde je sve to dovelo do psihičkog uticaja na život ljudi. Zatim autori su dali razna istraživanja gde su naveli da za razliku

od drugih pandemija, ova ima neviđeni loš uticaj na tržište, kao i da privreda ide naniže i ulazi što dublje u recesiju. Pojedine zemlje koje su uspele takoreći da obuzdaju bolest takođe su održale svoje ekonomije manje-više funkcionisanjem, a to je uvek donelo određeni stepen strateške prednosti.

Ekonomije koje su oštećene recesijom morale su da se nose sa smanjenom poreskom osnovicom i novim zahtevima za zaduživanjem. Opstanak niskih kamatnih stopa i niske inflacije mogli bi da produže period u kome su vlade pozicionirane da obezbede suštinsku monetarnu i fiskalnu podršku nacionalnim ekonomijama dok zeleni izdanci oporavka puste korene. Pandemija je već počela da pokazuje svoje posledice koje u svetu, dok je posebno u SAD, COVID-19 uticao na mikro nivo i preduzeća na makro nivou na kraju, tj. proizvodnja i snabdevanje su već fizički poremećeni, rute i transport preko Air Cargo-a i preko mora od i do SAD. To dovodi do ograničenja rada ljudi, što znači gubitak posla. „Tokom finansijske krize, finansijski sektor – pre svega banke – bio je prvi koji je bio na udaru širom sveta.

Građevinska industrija u nekim zemljama sa neodrživom građevinskom aktivnošću propala je otprilike u isto vreme. Kontrakcija u finansijskom sektoru, kombinovana sa padom u pozajmljivanja, zatim povukla druge sektore, pre svega industriju kapitalnih dobara, ali i sektore koji proizvode trajna potrošna roba kao što je automobilska industrija. Finansijska kriza je izazvana pucanjem balona na američkom tržištu nekretnina kao rezultat visokog nivoa duga domaćinstava. Dok je u slučaju finansijske krize okidač bio lociran u okviru ekonomskog sistema, COVID-19 kriza je potpuno drugačija po svom poreklu. „Uzrok krize sa korona virusom – izbijanje globalne pandemije – bio je izvan ekonomskog sistema. Autori su takođe analizirali podatke 26 država gde prijave za nezaposlene su podnete u ovim državama i korišćen model statističkih pristupa, koji je poznat kao pristup vrhunskog modeliranja. Studija je otkrila da postoji velika razlika između gubitka radnih mesta pre i posle pandemije.

Zemlje Zapadnog Balkana su napredovale u ekonomskoj i političkoj tranziciji. Dve zemlje regiona su sada članice EU, a četiri su pristupile NATO-u. Ali tranzicija regiona je nepotpuna i postoje znaci nazadovanja koji su uznemirili saveznike NATO-a. Zamor od proširenja u EU ranije je umanjivao izgleda za brzu integraciju regiona u Uniju i smanjio podsticaje u regionu za sprovođenje oštrih reformi i suočavanje sa otvorenim društvenim tenzijama u nekoliko zemalja. Ali neuspeh da se krene napred osnažio je one koji su želeli da povede region putevima koji su manje pogodni za stabilnost, demokratsku tranziciju i dobro upravljanje. Nije slučajno, ruski i kineski uticaj u regionu rastao. Ovo je zauzvrat postalo izvor sve veće zabrinutosti kako u Evropi tako i u Sjedinjenim Državama, a u protekle dve godine pojavila se promena u pristupu kako bi se pažnja preusmerila na region. Ovo je dovelo do nove odluke da se pomogne regionu u rešavanju niza hitnih pitanja koja su odgovorna za tekuću nestabilnost i političke tenzije.

LITERATURA

1. Ahmad, E., Stern, N., & Xie, C. (2020). From rescue to recovery: towards a post-pandemic sustainable transition for China [Working paper]. China Development Research Foundation. <https://cdrf.org.cn/jjh/pdf/towards%20a%20postpandemic%20sustainable%20transition%20for%20China.pdf>.

2. Barua S. (2020). Understanding coronanomics: The economic implications of the coronavirus (COVID-19) pandemic. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3566477>, <https://ssrn.com/abstract=3566477>
3. Baker S. R., Bloom, N., Davis, S. J., & Terry, S. J. (2020). Covidinduced economic uncertainty. National Bureau of Economic Research.
4. C.-W., Dai, K., Ullah, S., & Andlib, Z. (2021). COVID-19 pandemic and unemployment dynamics in European economies. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 1–13.
5. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1912627>
6. C.-W., Huang, S.-W., Qin, M., & Umar, M. (2021). Does crude oil price stimulate economic policy uncertainty in BRICS? *Pacific-Basin Finance Journal*, 66,101519. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2021.101519>
7. C.-W., Khan, K., Tao, R., & Umar, M. (2020). A review of resource curse burden on inflation in Venezuela. *Energy*, 204, 117925. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2020.117925>
8. C.-W., Qin, M., Tao, R., & Umar, M. (2020). Financial implications of fourth industrial revolution: Can bitcoin improve prospects of energy investment? *Technological Forecasting and Social Change*, 158, 120178. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120178>
9. C.-W., Song, Y., & Umar, M. (2021). Financial aspects of marine economic growth: From the perspective of coastal provinces and regions in China. *Ocean & Coastal Management*, 204, 105550. <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2021.105550>
10. C.-W., Umar, M., & Khan, Z. (2021). Does fiscal decentralization and ecoinnovation promote renewable energy consumption? Analyzing the role of political risk. *Science of the Total Environment*, 751, 142220. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.142220>
11. <https://www.nato-pa.int/document/2021-global-economic-crisis-implications-and-prospects-oztrak-report-018-escte-r-18-e> (Pristupljeno dana 19.05.2022. u 13⁰⁰)
12. <https://www.nato-pa.int/document/2022-western-balkans-russias-war-ukraine-and-regions-enduring-challenges-repo-rt-michal> (Pristupljeno dana 19.05.2022. u 13¹⁰)
13. <https://kof.ethz.ch/en/news-and-events/kof-bulletin/kof-bulletin/2021/10/Comparing-the-coronavirus-crisis-and-the-financial-crisis-eight-differences-and-similarities.html> (Pristupljeno dana 20.05.2022. u 15⁰⁰)
14. Gao, X., Ren, Y., & Umar, M. (2021). To what extent does COVID-19 drive stock market volatility? A comparison between the U.S. and China. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1906730>
15. Mirza, N., Hasnaoui, J. A., Naqvi, B., & Rizvi, S. K. A. (2020a). The impact of human capital efficiency on Latin American mutual funds during Covid-19 outbreak. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, 156(1), 1–7. <https://doi.org/10.1186/s41937-020-00066-6>
16. Mirza, N., Naqvi, B., Rahat, B., & Rizvi, S. K. A. (2020b). Price reaction, volatility timing and funds' performance during Covid-19. *Finance Research Letters*, 36, 101657. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101657>
17. Rizvi, S. K. A., Mirza, N., Naqvi, B., & Rahat, B. (2020a). Covid-19 and asset management in EU: A preliminary assessment of performance and investment styles. *Journal of Asset Management*, 21(4), 281–291. <https://doi.org/10.1057/s41260-020-00172-314> Z. LI ET AL
18. Rizvi, S. K. A., Yarovaya, L., Mirza, N., & Naqvi, B. (2020b). The impact of COVID-19 on valuations of non-financial European firms. Available at SSRN 3705462
19. Sharif, A., Aloui, C., & Yarovaya, L. (2020). COVID-19 pandemic, oil prices, stock market, geopolitical risk and policy uncertainty nexus in the US economy: Fresh evidence from the wavelet-based approach. *International Review of Financial Analysis*, 70, 101496. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2020.101496>
20. Gangopadhyaya, A., & Garrett, A. B. (2020). Unemployment, health insurance, and the COVID-19 recession. *Health Insurance, and the COVID-19 Recession*. Retrieved April 1, 2020 from <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3568489>, <https://ssrn.com/abstract=3568489>

21. Chen, H., Qian, W., & Wen, Q. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on consumption: Learning from high frequency transaction data. Available at SSRN 3568574
22. Roy, D., Tripathy, S., Kar, S. K., Sharma, N., Verma, S. K., & Kaushal, V. (2020). Study of knowledge, attitude, anxiety & perceived mental healthcare need in Indian population during COVID-19 pandemic. *Asian Journal of Psychiatry*, 51, 102083. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102083>
23. Holingue, C., Badillo-Goicoechea, E., Riehm, K. E., Veldhuis, C. B., Thrul, J., Johnson, R. M., Fallin, M. D., Kreuter, F., Stuart, E. A., & Kalb, L. G. (2020). Mental distress during the COVID-19 pandemic among US adults without a pre-existing mental health condition: Findings from American trend panel survey. *Preventive Medicine*, 139, 106231. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2020.106231>
24. Wenzhi, Z., Suyun, H. U., Lianhua, H. O. U., Tao, Y., Xin, L., Bincheng, G. U. O., & Zhi, Y. (2020). Types and resource potential of continental shale oil in China and its boundary with tight oil. *Petroleum Exploration and Development*, 47(1), 1–11.
25. Pavlović V., Knežević G., (2019) Koncepti vrednovanja i finansijsko izveštavanje – Evolucija, ciljevi, implikacije, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, str. 22–23
26. Jelisavac T.S., Tošović S.A., Ristanović V., (2021) Kriza svetske ekonomije na početku 21. veka. Institut za Međunarodnu Politiku i Privredu, Beograd.
27. Yarovaya, L., Mirza, N., Abaidi, J., & Hasnaoui, A. (2021). Human capital efficiency and equity funds' performance during the COVID-19 pandemic. *International Review of Economics & Finance*, 71, 584–591. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2020.09.017>